МИНПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИИ
Федеральное государственное образовательное учреждение высшего образования
«Башкирский государственный педагогический университет им. М.Акмуллы»
(ФГБОУ ВО «БГПУ им. М.Акмуллы»)

Утверждено на заседании
Ученого совета БГПУ им.М.Акмуллы
№8 от 26 июня 2020 г.
ректор
_______________ С.Т. Сагитов

ПРОГРАММА
ВСТУПИТЕЛЬНОГО ИСПЫТАНИЯ ПО ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОМУ ПРЕДМЕТУ

РОДНОЙ (БАШКИРСКИЙ) ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Программа вступительных испытаний разработана на основе Федерального государственного образовательного стандарта среднего общего образования

1. Особенности проведения вступительного испытания

Экзамен проводится в форме тестирования.
Результат тестирования оценивается по 100-бальной шкале.
Время тестирования – 60 мин.
Количество заданий в тесте - 30.

Имтихан тест формаһында үткәрелә.
Тест һөҙөмтәһе 100-балл шкалаһы менән баһалана.
Тест эшләргә бүленгән ваҡыт – 60 мин.
Тест һорауҙарының һаны - 30.

2. Перечень разделов для подготовки поступающих к сдаче вступительного испытания

Раздел 1. Башҡорт теле

1.1. Фонетика. Фонетика тураһында төшөнсә. Телмәр өндәре. Телмәр ағзалары. Өндәрҙең яһалышы, һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар. Өн һәм хәреф. Алфавит. Орфоэпия.

1.2. Лексика. Лексика тураһында төшөнсә, һүҙҙәрҙең күп мәғәнәлелеге. Синонимдар. Омонимдар. Антонимдар. Башҡорт теленең һүҙ байлығы, һүҙлектәр.

1.3. Морфология. Һүҙ төркөмдәре тураһында төшөнсә. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр.

Исем. Исемдәрҙең яһалышы. Тамыр, яһалма, ҡушма, парлы исемдәр. Уртаҡлыҡ һәм янғыҙлыҡ исемдәр. Исемдәрҙең морфологик билдәләре һәм синтаксик функциялары. Исемдәрҙең дөрөҫ яҙылышы.

Сифат. Сифаттың морфологик билдәләре, синтаксик функцияһы. Сифаттарҙың яһалыу юлдары. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре: төп, сағыштырыу, артыҡлыҡ, аҙһытыу дәрәжәләре. Сифаттарҙың дөрөҫ яҙылышы.

Һан. Һандың мәғәнәһе, морфологик билдәләре, синтаксик функциялары. Ябай һәм ҡушма һандар, уларҙың дөрөҫ яҙылышы, һан төркөмсәләре: төп, тәртип, бүлем, сама, йыйыу, кәсер һандары. Һандарҙың килеш менән үҙгәреше. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы.

Алмаш. Алмаштың телмәрҙә үтәгән вазифаһы, мәғәнә үҙенсәлектәре, грамматик билдәләре. Алмаш төркөмсәләре: зат, күрһәтеү, һорау, билдәләү, билдәһеҙлек, юҡлыҡ алмаштарҙың килеш менән үҙгәреше.

Ҡылым тураһында дөйөм төшөнсә. Ҡылымдарҙың синтаксик функциялары. Ҡылым һөйкәлештәре - хәбәр, бойороҡ, шарт, теләк һөйкәлеше. Ҡылым йүнәлештәре:төп, ҡайтым, төшөм, уртаклыҡ, йөкмәтеү йүнәлеше. Ҡылым төркөмсәләре: исем, уртаҡ, сифат, ҡылымдар. Ҡылымдарҙың дөрөҫ яҙылышы.

Рәүеш. Рәүештәрҙең морфологик билдәләре, синтаксик функциялары. Рәүеш төркөмсәләре: төп, ваҡыт, урын, оҡшатыу, күләм-дәрәжә, сәбәп-маҡсат рәүештәре. Рәүештәрҙең яһалышы: һүҙҙәрҙе ҡушыу, парлау, бәйләү, ҡабатлау, ялғау ҡушыу юлы менән яһалған рәүештәр. Рәүештәрҙең дәрәжәләре. Рәүештәрҙең дөрөҫ яҙылышы.

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре, уларҙың телмәрҙә урыны. Бәйләүес, уларҙың төрҙәре: исем, ҡылым бәйләүестәре. Теркәүестәр, уларҙың синтаксик функциялары. Теркәүестәрҙең бүленеше: теҙмә һәм эйәртеүле теркәүестәр. Киҫәксә. Киҫәксәләрҙең бүленеше, дөрөҫ яҙылышы.

1.4. Синтаксис. Синтаксистың өйрәнеү предметы, төп максаты, берәмектәре. Һүҙбәйләнеш: теҙмә һәм эйәртеүле бәйләнештәр. Һөйләм, уның телмәрҙәге урыны: хәбәр итеү, һорау, өндәү, бойороу. Ике составлы һөйләмдәр, һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә менән хәбәрҙең ярашыу бәйләнештәре, һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Аныҡлаусылар, тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар. Тултырыусылар. Тура һәм ситләнгән тултырыусылар. Өҫтәлмәлектәр. Хәлдәр, уларҙың төрҙәре. Айырымланыу тураһында төшөнсә. Өҫтәлмәлектәрҙең, аныҡлаусыларҙың, хәлдәрҙең айырымланыуы. Айырымланған хәл әйтемдәре. Бер составлы һөйләмдәр. Бер составлы һөйләмдәрҙең төрҙәре: билдәле эйәле, билдәһеҙ эйәле, эйәһеҙ, атама һөйләм. Кәм һөйләмдәр, тиң киҫәкле һөйләмдәр, уларҙың телмәрҙәге урыны. Өндәш һүҙҙәр. Инеш һүҙ һәм инеш һөйләмдәр. Ҡушма һөйләм. Теркәүесле һәм теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр. Теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре. Эйәртеүле ҡушма һөйләм. Баш һәм эйәрсән һөйләм. Эйәрсән һөйләм төрҙәре: эйә, хәбәр, аныҡлаусы, тултырыусы һөйләмдәр. Хәл һөйләмдәр: ваҡыт, урын, рәүеш, күләм-дәрәжә, сәбәп, маҡсат, шарт, кире һөйләмдәр.

1.4.1. Пунктуация. Тыныш билдәләре: нөктә, өтөр, нөктәле өтөр, һыҙык, ике нөктә, уларҙың ҡуйылыу осраҡтары.

1.5. Стилистика. Башкорт теленең функциональ стилдәре. Уларҙың төп үҙенсәлектәре.

1.6. Орфография. Орфография тураһында төшөнсә, һүҙьяһалыш, һүҙ составы. Нигеҙ. Тамыр. Ялғауҙар һәм уларҙың төрҙәре: һүҙ яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар.

1.7. **Орфоэпия**. Орфоэпия тураһында төшөнсә. Тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ әйтелеше.

Раздел 2. Башҡорт әҙәбиәте

1.1. Башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады, уның традицион жанрҙары. Әкиәттәр, уларҙың тематик төркөмсәләре. Әкиәттәрҙә образ тыуҙырыу үҙенсәллектәре. Эпостар, уларҙың тематикаһына һәм ижад ителешенә ҡарап төркөмләнеше. “Урал батыр” эпосы. Йырҙар, уларҙың тематик төркөмсәләре. Оҙон һәм ҡыҫка йырҙар. Таҡмаҡтар. Афорстик жанрҙар: мәҡәлдәр, әйтемдәр, йомаҡтар.

1.2. Болғар осоро әҙәбиәте. Ҡол Ғәлиҙең «Йософ ҡиссаһы» әҫәре. Әҫәрҙең идея-тематик йөкмәткеһе, проблематикаһы, образдар системаһы, башҡорт әҙәбиәте тарихында урыны.

1.3. XVIII быуат әҙәбиәте. Сәсәндәр ижады. Яҙма әҙәбиәт. Әҙәби-тарихи ҡомартҡы булараҡ шәжәрәләр, тәуарихтар, хаттар. Батыршаның батшаға яҙған хаты. Салауат Юлаев ижады. Әҙәбиәттә һәм сәнғәттә Салауат образы.

1.4. XIX быуат әҙәбиәте. «Ҡуҙый күрпәс» повесы. Әҙәбиәттә мәғрифәтселек идеялары. М. Аҡмулла поэзияһы. М. Өмөтбаевтың, Р. Фәхретдиновтың мәғрифәтселек идеялары.

1.5. XX быуат әҙәбиәте. Поэзия, проза, драматургия. Ш.Бабич ижады. Әҫәрҙәрендә милли азатлык, мәғрифәтселек идеяларының; сағылышы. Әҙиптең поэтик оҫталығы. М. Ғафури ижады. Тәүге әҫәрҙәрендә мәғрифәтселек идеяларының сағылышы. Повестары. С. Яҡшығолов тоң тормошо һәм ижады. «Башҡорт ағаларыма хитап», “Дим буйы” шиғырҙары. Ф. Сөләймәнов ижады. “Башҡорт моңо”, “Тимербай ҡурайсы” әҫәрҙәре. Д. Юлтый ижады. Поэзияһы, прозаһы, драматургияһы. «Ҡан» романы. «Ҡарағол» драмаһы. Ә. Вәлиди Туған. Тормошо һәм дәүләт эшмәкәрлеге. “Хәтирәләр” мемуар китабы. Ғайнан Хәйри ижады. Повестары. “Боролош” романы. Ғ. Сәләм поэзияһы. Поэмалары. Һ. Дәүләтшина прозаһы. «Ырғыҙ» романы. Р. Ниғмәти поэмалары. М. Буранғолов – сәсән, драматург. “Башҡорт туйы” драмаһы. Б.Бикбайҙың поэзияһы, прозаһы, драматургияһы. «Ер» поэмаһы, «Аҡсәскә» повесы, «Ҡарлуғас» драмаһы. З. Бишева ижады. Повестары, «Яҡтыға» трилогияһы. М. Кәрим ижады. Поэзияһының тематикаһы, проблематикаһы. Поэмалары. «Ҡара һыуҙар» әҫәре. Прозаһы. Повестарында балалар образының, бирелеше. «Оҙон оҙаҡ бала саҡ» әҫәре. Н. Нәжми ижады. Поэзияһы. Драматургияһы. Поэмалары. «Урал» әҫәре. Р. Ғариповтың ижади мираҫы. «Табыныу» поэмаһы. Ә. Хәкимовтың прозаһы. Повестарында һуғыш темаһы. «Аҡһак бүре», «Бәйге» әҫәрҙәре, «Өйөрмә» романы, Ғ. Хөсәйенов ижады. Парсалары, “Батырҙар ҡиссаһы”. Н. Мусин ижады. Экологик проблеманың хәл ителеше, кеше, халыҡ яҙмышы мәсьәләһе. «Йыртҡыс тиреһе» повесы, «Мәңгелек урман» романы. Р. Бикбаев поэзияһы. Поэмалары. Р. Солтангәрәев хикәйәләре. Д. Бүләков прозаһы. Повестары, романдары. А. Абдуллин ижады. “Ун өсөнсө председатель” драмаһы. Х. Назар ижады. “Асманға ашыу”, “Хакимлыҡта” монологы. Талха Ғиниәтуллин ижады. “Әсә һәм бала”, “Мәтрүшкә еҫе” хикәйәләре. Башҡортостандың халыҡ шағирҙары, халыҡ яҙыусылары.

3. Методические рекомендации

3.1. Тест һорауҙары алда күрһәтелгән башҡорт теле һәм әҙәбиәте буйынса мәктәп программаһына ярашлы төҙөлгән.

3.2. Тесты баһалау критерийҙары:

3.2. Яҡынса тест һорауҙары:

Хәреф һаны өн һаны менән тап килгән юлды күрһәтегеҙ:

1) ялан, Юлиә
2) таяҡ, юрға
3) көньяҡ, ҡулъяулыҡ
4) янъялсы, юлъяҙма

3.2. Тәкдим ителгән әҙәбиәт

1. Башҡорт теле. 5-6–сы класс: Х.В.Солтанбаева, Х.А.Толомбаев -Өфө- “Китап”– 2012;

2. Башҡорт теле. 7-се класс : Аҙнабаев Ә.М., Таһирова С. А. – Өфө: Китап, 2014

3. Башҡорт теле. 8-се класс: Абдуллина Ф. Ф., Аҡъюлова С. Б. – Өфө: Китап, 2014

4. Башҡорт теле. 9-сы класс: Абдуллина Ф.Ф., В.Ш. Псәнчин.- Өфө « Китап» - 2014

5. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 5-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Х.Иҙелбаев, М.Б.Юлмөхәмәтов, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Яйҡарова. – Өфө: Китап, 2011.

6. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 6-сы класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Б.Юлмөхәмәтов, М.Х.Иҙелбаев, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Яйҡарова. – Өфө: Китап, 2012.

7. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 7-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Ғ.Ғималова, Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2014.

8. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 8-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Ғ.Ғималова, Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2014.

9. Башҡорт әҙәбиәте. Урта мәктәптең 9-сы класы өсөн дәреслек. / Авт.-төҙ. Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2010.

10. Әҙәбиәт – хрестоматия. 9-сы синыф өсөн. / Авт.-төҙ. Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2010.

11. Баимов Р.Н.,Г.Н. Гареева,Р.Х. Тимергалина. Писатели земли башкирской. Справочник. Уфа: Китап, 2016

12. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 1-се том. - Өфө:Китап, 1990.

13. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 2-се том. - Өфө:Китап, 1990.

14. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 3-сө том. - Өфө:Китап, 1990.

15. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 4-се том. - Өфө:Китап, 1993

16. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 5-се том. - Өфө:Китап, 1995

17. Башҡорт әҙәбиәте тарихы. 6-сы том. - Өфө:Китап, 1996.

18. Башҡорт халыҡ ижады. Хрестоматия. / Төҙөүсеһе Хөсәйенов Ғ.Б. – Өфө: Ғилем, 2006.

19. Вахитов А. Башҡорт прозаһының жанр-стиль ҡанундары. – Өфө: Китап,2007.

20. Галин С.А. Башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады. – Өфө:Китап, 2004.

21. Егерменсе быуат башҡортәҙәбиәте. - Өфө, БДУ нәшриәте, 2003 й.

22. История башкирской литературы. В 4 томах. Том 1. – Уфа: Китап, 2012.

23. История башкирской литературы. В 4 томах. Том 2. – Уфа: Китап, 2015.

24. Надршина Ф.А. Память народная: Исторические корни и жанровые особенности башкирских народных преданий и легенд. Изд. 2-е, доп. - Уфа: Гилем, 2006. Сулейманов А.М. Истоки чуда. - Уфа: Китап, 2001.(на башкирском языке). Сулейманов А.М. Детский игровой фольклор. - Уфа: Китап, 2007.(на башкирском языке). Султангареева Р.А. Жизнь человека в обряде. - Уфа: Гилем, 2000.

25. Хөсәйенов Ғ. Б. Башҡорт әҙәбиәтенең поэтикаһы. Беренсе киҫәк. Теоретик поэтика. - Өфө: Ғилем, 2006. Хөсәйенов Ғ. Б. Башҡорт халҡының рухи донъяһы. - Өфө, 2003.

26. Хөсәйенов Ғ. Б. Әҙәбиәт ғилеме һүҙлеге. – Өфө: Ғилем, 2006.